

ערבות הדדית

חלק א' - כ"ג חשון

הרב אלישע אבינר והרב לירן עוקשי

נמצאים אנו בימים של התמודדות ולחימה. כוחות הביטחון עושים ימים ולילות כדי להמשיך ולשמור על בטחון ישראל. אנו רואים דבר מופלא. אנשים רבים משקיעים זמן למען הצלת אחרים ואפילו מסכנים עצמם. מנין שואבים כוח למסור את הנפש למען יהודי אחר? המענה לכך טמון בהבנה **מיהו עם ישראל** ומהו הקשר בין כל אחד ואחד מאיתנו.

המדרש מספר:

"תני חזקיה: **שְׁה פְּזוּרָה יִשְׂרָאֵל** (ירמיה נ, יז). נמשלו ישראל בשה, מה שה אחד מאיבריה לוקה- כל איבריה מרגישים, אף ישראל כך..."

תני רבי שמעון בן יוחי: משל לבני אדם שהיו נתונים בספינה ונטל אחד מהן מקדח והתחיל קודח תחתיו. אמרו לו חביריו: למה את עושה כן?

אמר להן: מה איכפת לכם, לא תחתני אני קודח!?

אמרו לו: מפני שאתה מציף עלינו את הספינה"

(ויקרא רבה ד, ו)

המדרש ממשיך את עם ישראל לשה. כאשר השה חש כאב באחד מאבריו, כל גופו חש בכך. אנו יכולים לחוש כך גם ביחס לעצמנו. כאשר אחד האיברים כואב לנו- כל הגוף לא מתפקד כשורה. כאשר יש לאדם כאב שיניים או אוזניים - התפקוד הכללי שלו מושבת. כשם שהדבר נכון בין חלקי גוף האדם כך גם בקשר בין חלקיו השונים של עם ישראל. כאשר אחד מאיתנו נמצא בצרה - כל האומה חשה בכאב. אומנם המדרש מדבר על חטא וקלקול רוחני, אך הדבר נכון גם בכאב פיזי. כולנו **גוף אחד**. כולנו מרגישים בכאב של אדם אחר מישראל וחשים רצון עמוק לפעול להצלתו.

ערבות הדדית

חלק ב' - כ"ד חשון

הרב אלישע אבינר והרב לירן עוקשי

למדנו אתמול על הקשר העמוק שבין יהודי ליהודי.

ר' משה קורדוברו (הרמ"ק), ממקובלי צפת, מחדד את הקשר בין איש לרעהו בעם ישראל:

"הנה הקב"ה מתנהג עם ישראל בדרך זה, לומר, מה אעשה לישראל והם קרובי, שאר בשר לי עמהם, שהם בת זוג להקב"ה, וקורא לה בתי, אחותי, אמי, כדפירשו (כמו שפירשו) ז"ל (שיר השירים רבה ג), וכתוב: "ישראל עם קרובו" (תהלים קמח, יד), ממש קרובה יש לו עמהם, ובניו הם. והיינו "לשארית נחלתו", לשון שאר בשר, וסוף סוף הם נחלתו, ומה אומר, אם אענישם הרי הכאב עלי..."

כך יתנהג האדם עם חברו, **כל ישראל הם שאר בשר אלו עם אלו, מפני שהנשמות כלולות יחד, יש בזה חלק מזה ובזה חלק זה**... וכן מטעם זה כל ישראל ערבים זה לזה (שבועות לט). מפני **שממש יש בכל אחד חלק אחד מחבירו**, וכשחוטא האחד פוגם עצמו ופוגם חלק אשר לחבירו בו, נמצא מצד החלק ההוא, חברו ערב עליו, אם כן הם שאר זה עם זה.

לכך ראוי לאדם להיות חפץ בטובתו של חברו ועינו טובה על טובת חברו וכבודו יהיה חביב עליו כשלו, **שהרי הוא - הוא ממש**. ומטעם זה נצטוינו (ויקרא יט, יח): **"ואהבת לרעך כמוך"**. וראוי שירצה בכשרות חברו ולא ידבר בגנותו כלל ולא ירצה בו. כדרך שאין הקב"ה רוצה בגנותנו ולא בצערנו, מטעם הקרובה, אף הוא לא ירצה בגנות חברו ולא בצערו ולא בקלקולו וירע לו ממנו כאלו הוא ממש היה שרוי באותו צער או באותה טובה"

(ספר תומר דבורה - פרק ראשון - מידה ה' - לשארית נחלתו)

הרמ"ק מבאר שיש קשר מיוחד בינינו לבין ריבונו של עולם. כביכול יש בינינו קירבה אישית משפחתית, ולכן אם יארע לעם ישראל נזק חלילה, הדבר יפגע ויצער גם את ריבונו של עולם. כך גם הקשר בין איש לחבירו בישראל. כולם מחוברים איש לרעהו עד כדי כך ש'ממש יש בכל אחד חלק אחד מחבירו'. ולכן מובן מדוע אנו חשים לסייע ליהודי אחר גם כאשר הדבר דורש תעצומות נפש כבירים.

הרמ"ק אף גוזר מהבנה עמוקה זו השלכות מוסריות מעשיות – ראוי לכל אחד מאיתנו לחשוב רק בטובת חברו ולא לצערו או לפגוע בו. **'שהרי הוא - הוא ממש'**.

ערבות הדדית

חלק ג' - כ"ה חשון

הרב אלישע אבינר והרב לירן עוקשי

עד כאן למדנו שיש בעם ישראל אחדות מיוחדת שגורמת לו להסתכן עבור היחיד. אך יש סיבה נוספת לכך. הדבר קשור גם למידות המיוחדות שיש בעם ישראל.

הגמרא אומרת שישנם כמה מידות שבולטות בעם ישראל:

"אמר רבי חייא: שלושה מדות טובות יש ביד ישראל, ואלו הן: ביישנים ורחמנים וגומלי חסדים"

(דברים רבה (וילנא) פרשת עקב, ג)

אחת המידות הבולטות יותר בישראל היא **מידת הרחמים**. אנו לא מסוגלים לראות בצרת אחינו ולעמוד מנגד בלי להושיט עזרה. הדבר איננו רק אמרת כנף אלא קביעה מהותית שיש לה השלכות הלכתיות. כמו שפוסק **הרמב"ם** לגבי מעלת הצדקה:

כל המרחם מרחמין עליו, שנאמר: "ונתן לך רחמים ורחמך והרבך", **וכל מי שהוא אכזרי ואינו מרחם יש לחוש ליחסו** (לבדוק האם הוא באמת יהודי), שאין האכזריות מצויה אלא בעכו"ם, שנאמר: "אכזרי המה ולא ירחמו".... ואם לא ירחם האח על האח, מי ירחם עליו? ולמי עניי ישראל נושאים עיניהן, הלעכו"ם ששונאים אותן ורודפים אחריהן?! הא אין עיניהן תלויות אלא לאחיהן"

(רמב"ם הלכות מתנות עניים י, ב)

הרמב"ם מחדש שמי שאינו מרחם מעיד על כך שיש בו קלקול נפשי. אכזריות שכזו לא תיתכן בתוככי עם ישראל ולכן צריך לבדוק האם אדם זה הוא יהודי. יהודי מרגיש הזדהות וצער עם אחיו שנמצא בצרה. זוהי מידה שטבועה ב'גנים' היהודיים שלנו.

הרמב"ם כתב דברים אלה בהקשר של מעלת מצוות הצדקה. מכך אנו למדים שהרחמנות צריכה לבוא לידי ביטוי **בעזרה לזולת בפועל**, כאשר הוא נמצא בעת צרה.

נמשיך להרבות בתפילה ובלימוד לשלום ישראל. ה' יתן כח למנהיגינו וללוחמינו לעמוד על משמר ארצנו ועמנו.

ביאורים

עוסקים אנו בביאור תפילתו של משה רבנו, בבקשתו לה' לזכות ולהיכנס לארץ ישראל. אנו מבנים שהדבר העיקרי שמונע ממושה רבנו להיכנס לארץ זו גזרה על מיתתו. משה רבנו ביקש לבטל גזירה זו, בין אם זו מיתה שנגזרה עליו מפני חטא מי מריבה, בין אם זה בעקבות גילו - מאה ועשרים שנה ובין אם זה חלק מהמערכה האלוהית בניהול העולם כולו. כיוון שכך, פונה משה רבנו לקב"ה בתארים המאדירים את שמו ואת יכולתו הבלתי מוגבלת, על פי כל אחת מן האפשרויות.

גדלך - התואר גדול הוא תמיד ביחס למשהו קטן ממנו. לכן פנייתו של משה לקב"ה בתואר 'גדול' באה לבטא את גודלו של הקב"ה ביחס למשה. כיוון שהקב"ה גדול יותר, לא ייתכן שחטאו של משה גדול עד כדי כך שאין לו יכולת לחזור בתשובה ולבטל את העונש עליו. שהרי חטא מבטא התרחקות מה' והתשובה מבטאת התקרבות לה' - התשובה והחטא הם הופכים. אם קיים חטא שאין עליו תשובה, מתברר שכוחו של החטא גובר על כוחו של הקב"ה כביכול, ודבר כזה לא ייתכן.

ידך החזקה - היד החזקה בתורה היא יד ימין, והיד הכחה היא יד שמאל. יד ימין היא היד המושטת לעולם. אתה אנו פועלים, מקימים ומשנים דברים. משה פונה לקב"ה בתואר המבטא את פעולתו והשפעתו על העולם בכל המישורים. ידו של הקב"ה תקיפה לשנות את מערכות התנהלות הטבע או לפעול בעולם כרצונו.

אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך - כאן לכאורה מתאר משה רבנו את הקב"ה באופן תמוה. וכי מעמיד משה רבנו את הקב"ה אל מול אלוהים אחרים?

אלא שכונתו של משה היא לשבח את ה' במישור האלוהי - בריאת 'יש מאין'. בריאת יש מאין זה מושג המיוחס לתיאור אלוהי, ולכן מתכוון משה כאשר הוא מרומם את הקב"ה מעל שנות חיים, מעבר לקצבה המיועדת לו בדרך הוגלה.

למדנו מתוך פירושו של רבי יוסף אלבו כיצד להתייחס לתארים של ה' המופיעים בתורה. לכל תואר יש תפקיד בהדגשת פעולת ה' בעולם באותו עניין, ואין בכך מן ההגשמה כלל ועיקר.

הרחבות

התפילה כפנייה ובהתקייבות
 נלך פה ליתר גזרת השם יתברך קיימת. משה רבנו התפלל להכנס לארץ ישראל, ועל אף רצונו העז תפילתו לא התקבלה מכיוון שהיה כבר גור דין עם שבועה. ישנה מחלוקת מהו העיקר במצוות התפילה, האם פירוש שצאטווינו לפנות אל ה' בכל יום, או שהמצוה היא להאמין בכוח התפילה ולהתקרב בפועל אל ה'.

הרמב"ם כותב: "מצוה בתפלה ולשוין ספרי ולעבדו זו תפלה" [ספר המצוות, מצות עשה ה'. הוסיף וכתב: "ומני התפלה אינם מן התורה אבל חובת התפלה עצמה היא מן התורה" [מצות עשה ה.]. עצם מצוות התפילה לדעת הרמב"ם היא מן התורה, וכל הפרטים שלה הם מתקנת חכמים. לפי דבריו אנו מצווים לפנות אל ה' בתפילה כל יום, ומבאר המהר"ל שפנייה זו מדינשה את היות ה' השליט בעולם ושואנו גתיניו [נתיב העבודה ב].

לדעת הרמב"ם אין מצוה מן התורה דווקא להתפלל אלא העיקר הוא לעבוד את ה' בכונה כמו שונאמר "בכל לבבך", וכמו כן יש מצוה להאמין בכוחה של תפילה. באופן זה ה' ישמע את בקשתו ויאמר מזה התקרב אליי: "כל ענין התפלה אינו חובה כלל אבל הוא ממדות חסד הבורא יתברך עלינו, ששומע ויענה בכל קראינו אליו. ועיקר הכתוב ולעבדו בכל לבבכם מצות עשה שתהיה כל עבודתנו לאל יתברך בכל לבבנו כלומר בכונה רצויה שלימה לשמו ובאין הרהור רע" [השגת הרמב"ם]. עשה ה. אמנם, בעת צרה גם הרמב"ם מודה שיש מצוה מהתורה להתפלל [שם].

לרפואת חיים בן זוהרה ה"ו

ואמר לפניו רבונו של עולם המיתר הנגזרת עלי אם היא מצד העניש על החטא, אם פן עונתי כל פן גדול? שאי אפשר לימחל, פמו שאמר קונו: "גדול עוני מנשואו" [בראשית ד, ג]. ואמר רבותינו זכרונם לברכה, אמר קונו לפני הקדוש ברוך הוא, רבותנו של עולם, אמת סובל שמים וארץ ועונוי אי אפשר לסבל [בראשית רבה כב, א], ובאר דבריך שנקו אמר לה' אחר שעונוי הוא כל פן גדול שאי אפשר לימחל, אם פן יהיה כחי לחטא יותר גדול מכל השם יתברך למחל, וזה אי אפשר, כי פח השם יתברך גדול לבקתי תכלית, וזהו שתמיה באמרו: גדול עוני מנשואו, ואלו בעצמם הם דברי משה במה שאמר "את גדלך" וגו' [דברים ג, כד], כלומר אני יודע שגדלך בלתי פעל תכלית, ואמר עונו: "ואת ידך עונוי כל פן גדול שלא יספיק גדלך תכלית פעל תכלית למחלו, ואמר עונו: "ואת ידך התקרה", לרמז שאם היתה המיתה מצד הוראת הפעולות. פבר הוראתי נסים ונפלאות מורות שיידך תקרה ותקפיה על הפעולות לנצחון, ואמר עונו: "אשר מי אלי" וגו', לרמז שאם המיתה היא טבעית פמו שהיא מיתת הצדיקים, פמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה שהקדוש ברוך הוא יושב וסופר שנותיהן של צדיקים וכו' [דאש השנה יא, א]. כלומר שהוא סופר שנותיהן שלא יתקצרו לא על צד העניש ולא על צד המקרה, אבל שיניו השנים הוראות להם לחיות כפי טבעם והרפת מזגם והלחות השלישי שבהם מותלת יצירתם, וזה שאמר פתוב בשרת: "שני חיי שרה", אחר שאמר: "ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ולשבע שנים" [בראשית מג, א], להורות שהקל"ו שנים שהיו שרה מאה שנה ועשרים שנה שני חיי שרה כפי טבעה והלחות השלישי שבה מתחלת יצירתה, ולא יתקצרו ימיה כמו שנתקצרו שני חיי אברהם, כמו שאמר רבותינו זכרונם לברכה שהיה לו לחיות כל"פ שנים כמו שהיה יצחק ולא היה קע"ה שנה, שנתקצרו ימיו חמש שנים פדי שלא יראה את עשר יוצא לתרבות רעה, ולרמז על זה נאמר בו: "ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי" [בראשית כה, ז]. לומר אלו הן השנים אשר היה, לא שהיו אלו שני חיי שרה כפי טבע מזגו והלחות השלישי אשר בו פמו שהיו שני חיי שרה.

ועל פן היה משה אומר, אם מיתתי זו היא מיתה טבעית שאין בכה הרפת מזגו שאחיה יותר, הרי אמת, לכול לחפש פנשר נעתי ולתת בי פח להשיבני רענו פברוש גבריא אולם, שאין אלה אחר בעולם וזאתו שיעשה פמעשיך שייכל לברא בריות ולתת טבע חדש וזאתו, ואם תחדיש בי ענינו חדש פאלו אני פרייה חדשה, מי יאמר לך מה תעשה, שאין בעולם מי שיעשה פמעשיך ונכונותיה, ואחר שכל זה פן שאין מי שיעב על ידך, אעברה נא ואראה".

והשיב לו השם יתברך: "רב לך וגו', וצו את הוושע פי הוא יעבר" וגו', וכל פן היתה גזרת השם יתברך קיימת. עלי שפשהענו אל הגיא מול בית פעור ישבנו שם, שלא נתן לי רשות לעבר משם, וזהו שאמר כאן: "ונשב בגיא מול בית פעור", כלומר שלא נכלנו לעבר משם ונללא לפי שהייתי עויתי לקבר שם, פמו שפנתוב: "וקבר אותו בגיא מול בית פעור" וגו' [דברים לד, ו].

עונוי כל פן גדול וכו' - בתמיהה. בלתי פעל תכלית - אין סופי הוראת הפעולות - הנהגה טבעית. אולם - חזק.

תשובת משה לה על כל אחת מחסיבות

ביאורים

ממשך רבי יוסף אלבו ומבאר את הפסוקים בתחילת פרשת ואתחנן.

"ועתה ישראל שמע אל החוקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובראתם ישרשתם את הארץ אשר ה' אלהי אבותיכם נתן לכם" [דברים ד, א]. משה רבנו מחזק את עם ישראל בשמירת מצוות, משום שזכות הישיבה בארץ תלויה במצב הרוחני של עם ישראל. מערכת הרוחנית הגבוהה של ארץ ישראל לא מאפשרת שישבו בה חוטאים. משל לבן מלך שהאכילו אותו במאכלים שמעו לא רגילים להם, והוא מקיף אותם. כך קורה גם בארץ ישראל. אין כאן עונש, אלא חוסר התאמה בין מעלתה של ארץ ישראל וחשש שמא הוא לא יהיה ואפילו רבי זירא, מגדולי האמוראים הודר לעלות לארץ ישראל וחשש שמא הוא לא יהיה ראוי לזיכוס לארץ. דוכתא דמשה ואהרן לא זכו, אנא מי יימר דזכינא (מקום שמושה ואהרן לא זכו, ייתכן שגם אני לא אזכה) [כתובות קי"א].

"ענייכם בראות את אשר עשה ה' בבעל פעור, כי כל האיש אשר הלך אחרי בעל פעור השמידו ה' אלוהיך מקרבך: ואתם הדבקים בה אלהיכם חיים כלכם היום" [דברים ד, ג-ד]. בעון בעל פעור, אף-על-פי שלא כל עם ישראל חטא, לכולם הייתה שייכות לחטא, כפי שהכתוב מעיד: "ולא כיליתי את בני ישראל בקנאותי". ההקפדה הייתה על עם ישראל כולו, ייתכן שזה משום שגם מי שלא חטא, לא מחה בחוטאים אלא עמד מנגד. ולכן בתוך תיאור תפילתו של משה מוזכר גם עוון בעל פעור, כדי להורות על ההבדל שיש בין תפילת יחיד לתפילה על הציבור. שלעומת תפילת היחיד, שלעיתים אינה מתקבלת, כחה של תפילת הציבור חזק יותר והיא יכולה לבטל גם מזירות קבועות 'שיש עמוהן שבועה'.

התפילה ביסודה באה לרומם את האדם, לחזק ולקדם את כוחותיו הרוחניים. כאשר אדם מתפלל על עצמו ועל בקשותיו הפרטיות, ההתרוממות שלו היא חלקית. אך כאשר אדם מתפלל על הציבור, מתברר שבנוסף שאיפותיו ובקשותיו אינו על עצמו אלא על הכלל, ובעצם על השכינה. לכן קבעו חז"ל את כל תפילת שמונה עשרה בלשון רבים - כך אנו מתרוממים בתפילה לקומה רוחנית חדשה של בקשות על כלל ישראל ועל השכינה.

הרחבות

תפילה במינין
תקבל יוטר תפלת הפלל מתפלת היחיד. משה רבנו נענה בתפילתו על כלל ישראל יותר ממה שנתקבלה תפילתו על עצמו, ולמד מכאן רבי יוסף אלבו על הכוח הגדול שנתן ה' לתפילת הציבור. עד כדי כך חזקה תפילת הציבור שהיא יכולה לקרוע גם גזר דין שיש עמו שבועה. מה הסיבה לכוחה הרב של תפילת ציבור?

רבי יהודה הלוי מונה שלש סיבות לתפילה בציבור:

א. ענין כללי - הברכה חלה על הפרט בזכות הכלל. "הענין האלוהי כמטר מרוח ארץ... כי היחיד בכלל הציבור כאבר האחד בכלל הגוף". מקור דבריו בגמרא: רבי אלעזר הקשה, מחד כתוב "טוב ה' לכל" [תהלים קמ"ח], ומאידך כתוב "טוב ה' לקווי" [איכה ג]. ומשמע רק לנושעים לדבריו? ומתוך קושיי: "משל לאדם שיש לו פרס, כשהוא משקה את כלו, כשהוא עורך אינו עורך אלא טובים שבהם" [סנהדרין ל"ט].

ב. "הקוה אינם מתפללים במה שיש הפסד", הרצון של הציבור הוא להטיב לכולם, בניגוד לאדם בודד שתוכו יכולה להיות רעה עבור חברו.

ג. "מעט שתשלם תפילה ליחיד", אבל בציבור "סתדר מהכל תפילה שלמה". כוונתו של אדם יחיד אינה מושלמת, ורק בציבור יש השלמה לכוונה מאחד לחברו. ומבאר הרב דוד כהן, 'תמיד', את דבריו, "כי מלבד כוונתו הוא משתתף בכוונת שאר המתפללים, ומקבלים זה מזה" [ספר הכוזרי ג, טו]

וספר אל זה: "ועתה ישראל וגו', למען תחיו ובראתם ישרשתם את הארץ" וגו' [דברים ד, א]. בלומר, אני נצטטרתי כל הצער הזה כדי שאפנים לארץ ולא זכותי ליכנס שם, ואתם זוכים ליכנס שם, התחזקו לשמור מצוות השם יתברך כדי שתזכו ליכנס לתוכה.

ושמא תאמרו שאחר שתפילתי אינה נשמעת כבר אפשו גם פן שהיום או למחר תחטאו אותם ולא תהיה תפלתכם נשמעת, לך סמוך לזה: "ענייכם הוראות את אשר עשה ה' בבעל פעור, ואתם הדבקים בה וגו', כי מי גדול אשר לו אלהים" וגו', בלומר אל תחשבו שהפלל והפטר הן שנים בדרך זו, שאין הדבר פן, שאני עם רב מעלתי לפי שאני יחיד לא נתקבלה תפילתי בענין, ואתם עם היתכם עובדי עבודת אלילים ומשתחווים לפעור, ואין שנואי לפני ה' פעורב עבודה זרה, נתקבלה תפילתי בעדכם, שהרי פשתפתלתי עליכם בחטא העגל או בפעור נתקבלה תפילתי עליכם ומחל לכם הקדוש ברוך הוא, אף על פי שלא נתקבלה תפילתי על עצמי.

וכן נראה מלשון רבותינו זכרונם לברכה בספרי [ואתחנן פיסקא ל], שלקר נזפר פאן עוון בעל פעור להורות על הקבדל שיש בין תפלת היחיד על היחיד לתפלתו על הצבור, שעם היות שתי התפלות שוות ומיין אחד, תקבל יותר תפלת הפלל מתפלת היחיד, ולזה סמוך אל זה: "פה אלהינו בכל קראנו אליו", רצה לומר באיזה ענין שתהיה תפלת הפלל היא מקבלת, ועל זה הוא שאמרו רבותינו זכרונם לברכה [ברכות ח:] אין הקדוש ברוך הוא מואס בתפלתו של רבים, שנאמר: "הו אל כפירי לא ימאס" [איוב לו ה], ואמרו לעולם לשתוף איש נפשיה. פהדי צבורא [ברכות ל]. להורות שתפלת הפלל היא מקבלת תמיד אף על פי שתפלת היחיד אינה מקבלת פשווא גזר דין שיש עמו שבועה, פמו שלא נתקבלה תפלת משה רבנו עליו השלום על פניסתו לארץ, לפי שהיה גזר דין שיש עמו שבועה:

שמרו מצוות כדי שתוכו להיכנס לארץ

תפילת הציבור נשמעת

אין זה מואס בתפילת רבים

כפירי - תפילת הרבים [רש"י]. לשתוף איש נפשיה - ישתוף אדם עצמו (בתפילה) יחד עם הציבור.

ביאורים

ההשתדלות שלנו בעולם חשובה ביותר, אך לא בהכרח שהיא גם תקינה. ההתנאה הסופית. כדוגמה לכך מביא רבי יוסף אלבו את מקצועות הרפואה והחקלאות, אך דבר זה נכון בכל תחומי החיים והמקצועות. הרופא עושה את עבודתו נאמנה, ולמרות זאת נמצא חולים שמתים עוד בעת טיפולם הרפואי. כך גם החקלאי יכול למצוא עצמו שנה אחת בלי יבול, מפני סיבות שאינן בשליטתו. למרות ההשתדלותנו ניסיונות משתנות שנקראות 'טבעי', שהן חלק מתנאי החיים שמשתנים בין אדם לאדם, בין שנה לשנה.

על גבי זה בונה רבי יוסף אלבו קומה נוספת של הבנה. אותם גורמים שהם מעבר להשתדלות שלנו, תלויים ברצון ה' בלבד. ולכן בדוגמה של הספינה שלא מגיעה ליעדה, אומר רבי יוסף אלבו שהסיבה לכך היא שהקב"ה לא הסכים לכך. רצון ה' מתגלה כאן כסיבת כל הסיבות, הסיבה העליונה, שממנה כל תנאי החיים והטבע מקבלים פקודות.

כעת נוכל להבין שהתפילה והבקשה שלנו מאת ה' היא חלק מההשתדלות שלנו, אבל את השורה התחתונה קובע ה'. לכן, אף אם אדם התפלל בזמן הראוי, עם הציבור, ותפילתו הייתה מעומק הלב זה עדיין תחת הכותרת 'השתדלות', ייתכן שלקב"ה חשבונות אחרים: עונש - כפי שלמדנו, אצל משה רבנו לא הועילו התפילות להסרת העונש. מצד המקבל - האדם צריך עוד כמה תפילות עד שיזכה במבוקשו. מונע אחר - גורם נוסף שתלוי בעניין ומכריח שהבקשה תתקבל או לא. מצד המקב"ה - מצד האמת לא טוב יהיה לו אם יקבל את מה שהוא מבקש, ולכן הקב"ה לא ממלא תפילתו.

למדנו שגם התפילה היא השתדלות לפני ה'. כך אנו מסירים גאוה מלבנו ומחשבה שיש לנו כוח לשנות באמצעות התפילה את המציאות. אלא כך יש לומר: ה' בחסדו נתן לנו את מצוות התפילה, ובה אנו מבקשים ומשתדלים לפניו לעשות טוב לעמו ישראל ברחמים; והוא הקובע והמנהיג את העולם לבדו לפי רצונו.

הרחבת

• אין שינוי כלפי מעלה
 או שיהיה ספק בפיתו. רבי יוסף אלבו מונה סיבות שונות מדוע תפילה אינה מתקבלת. הנחת היסוד של רבי יוסף היא שאין תפילה שאינה נשמעת. לכל תפילה ישנה חובת, ועונש קבוע מראש או צפיית העתיד ביד ה' הם שמסבכים את המציאות כפי שהינה, לטוב ולמוטב. אחד הגורמים המשמעותיים בתפילה הוא שהאדם יהיה זכאי לקבלת הטובה שאותה הוא מבקש.

האם כאשר אנו מתפללים חל שינוי בשמים, והוא גורם להתקבלות התפילה?
 רבי חיים מוולוז'ין מסביר שהמילה 'ברוך' משמעותה תוספת וריבוי, ובודאי אין חסרון בקב"ה, שיהיה צריך להוסיף משהו כלפיו. אם-כן מה משמעות התוספת? מסביר רבי חיים את ענין חיבור ה' לעולם משלו. הראייה האנושית אינה תופסת את ההתגלות האלוהית המלאה בעולמנו. אי לכך, בתפילה, אנו מבקשים שיתגלה בעולם שלנו יותר ויותר [נפש החיים ב, ב]. לפני התפילה הקב"ה לא מופיע בעולם, ואנו מצדנו מבקשים על השינוי בעולמות. כלומר, הקב"ה מעוניין להיטיב לעולם שאותו ברא, ולצורך כך נתן לנו את התפילה.

המהר"ל כותב כי "התפילה מבטלת גזירת עולם הזה" [באר הגולה עמ' כז]. לפי דבריו התפילה מנשה את העולם באותו אופן שבו רצה ה' שהעולם ישתנה. השינוי שחל בעולם נובע ממנו באופן ישיר, וממילא לא נחשב כלל לשינוי במציאות ה'. מצידו.

פירוק עשירים וארבעה

כל הפעולות והמעשים שאדם פועל אינו מחויב שיגיע שלמות תכליתם כפי פעולתם בהכרח, שפבר אפשר שיעשה האדם כל מה שראוי ובאופן הראוי ולא יגיע התכלית המכוון, הלא תראה הרופא פעמים הרבה יעשה כל מה שראוי לעשותו ועל צד היותר טוב שאפשר שיעשה ולא יפיל טעות לא ממונו ולא מן החולה, ועם כל זה לא תגיע הבריאות המוכונת, וכן עובד האדמה יעשה כל מה שראוי, ויזעזע בעת הראוי ותהיה השדה טובה ומתקנת פראוי, ולא יצליח היריע, וספת כל זה מבראת, שהפעול הבריאות אינו הרופא לבד ולא החולה גם כן אצל הרופא והטבעי, וכן בעבודת האדמה אין הפועל העובד ולא השדה גם כן אצל העובד והטבעי.

וכן התפילה פעמים הרבה יעשה אותה האדם כמו שראוי ובעת הראוי, ולא תקבל התפילה, ולא מצד חטא המותפלל אלא שלא יסכים בזה רצון השם ותברך, כמו שהספן פעמים הרבה יעשה ספינתו מתקנת פראוי ותהינה פטובה שבתהגות ויחד בים בעת הראוי, ועם כל זה לא תצליח הספינה להגיע אל מקום החפץ, וזה מצד שלא יסכים בזה רצון השם ותברך, אם על צד העניש כמו שקרה בענין יונה, ואם על צד ההשגחה לטוב, לספה מן הסבות שזכרנו בפירוק י"ג מזה המאמר, וכן התפילה פעמים שלא תקבל אם על צד העניש כמו שבארנו בתפלת משה, או שאין המקבל מוכן עד שיזכה ויפציר בתפילה או שיעשה פעולות מורות על הכנעה, פתענית או לבישת שק פאנשי יתוה, וכיוצא בברבים הללו כמו שבארנו, ואם שיהיה שם מונע אחר, כמו שאמרנו רבותינו וקרונם לברכה שלא נתקבלה תפלת דוד שלא ימות בשבת, בעבור שהגיע העת שימלא שלמה בנו, ואין מלכות נוגעת פחברתה אפילו למלא נימא. [שבת ל, א], ואם בעבור שהשם יתברך יודע שאין הדבר ההוא המבקש טוב אל המתפלל, ועל צד ההשגחה עליו לא תקבל תפלתו, כאלו תאמר שהתפלל בעבור פנים ולא תקבל תפלתו, להיות השם יתברך יודע היות הפנים רעים אליו ומבקשים להמיתו, כמו אבשלום שבקש להמית את דוד, או שיתפלל בעד ממונו, והשם יתברך יודע שהממונו ההוא ימות מותו, כמאמר שלמה: "עשר שמוזר לבעליו לרעתו" [קהלת ה, יב], או שיהיה סבת פפירתו, כמאמר שלמה: "פן אשבע וכהשתי ואמרת מי מי ה'" [משלי ל, ט], או לספה אחרת נסתרת ממונו וידועה אצל השם יתברך.

אינו מחויב - לא בהכרח. ואם - או. פמלא נימא - כחוס השערה, שיעור מועט.

ביאורים

הגמרא [ברכות כט:] מביאה מקרה שבו אדם הולך במקום סכנה והוא חושש לעצור ולהתפלל שמונה עשרה. דינו הוא שיתפלל תפילה קצרה. שיטת רבי אליעזר בנוסח התפילה הקצרה היא: "עשה רצונך בשמים ממעל, ותן נחת רוח ליראיך מתחת, והטוב בעיניך עשה, ברוך אתה ה' שומע תפילה".

שלשה חלקים לתפילה זו. בחלק הראשון אנו מבקשים שהקב"ה ייטיב עמנו, שהרי רצוננו של הטוב להיטיב. בחלק השני אנו מבקשים שאותו טוב אלוהי גם יעשה לנו נחת רוח ושמחה. שהרי ייתכן שהטוב המוחלט לא תמיד נעים לנו, משום שטוב אלוהי הוא משוג אוביקטיבי. לכן אנו מבקשים שהטוב גם יעבד ויעשה לנו נחת רוח. בחלק השלישי אנו חוזרים לבקש שהיעיקר יהיה רצון ה', הטוב המוחלט, ולא רק שנגיש נחת רוח. בזה מבואר שרבי אליעזר תיקן לבקש בתפילה שהקב"ה יבחר מה לעשות ולא אנחנו.

אפשר לראות בשלושת החלקים השונים של התפילה ביטוי משתנה בהדרגה: שמים, יראיך, בעיניך. בתחילה אנו מבקשים על הרצון השמימי של ה' שהוא הטוב המוחלט. בהמשך אנו מתפללים עליו, שיהיה הטוב גם נעים ליראי ה', לבסוף הביטוי הוא 'עיניים': עיניים מבטאות השגחה, הסתכלות, בעיניים יש ראייה לרחוק וגם לקרוב. לכן בסיכום התפילה אנו מבקשים שההשגחה על העולם תהיה ברחמים. בלי לסור מהמסרה, אך גם בלי התעלמות מעובדי ה' ויראיו, זו המודגה השלישית.

לכן יותר מדויק להתפלל ולבקש על הטוב הכללי שלו אנו מצפים. שהרי זו המסרה ואליה אנחנו שואפים. תפילה על דבר מסוים לא משאירה כביכול מקום פנוי לקב"ה להעניק לנו את מה שבאמת טוב לנו.

אנו מתפללים מתוך ענווה, ומבקשים מה' שימלא משאלות ליבנו, כך התפילה מבטאת תנועה של כיסופים ותחינה. לא מגיעים לה' עם פתרונו ורעיונות אידך לעשות את הטוב, משום שבו יש הסלת דופי בה' וביכולתו. בפסוק נאמר: "לה' הישועה", אנו סומכים עליו שהוא יבחר את הדרך להושיע אותנו. "על עמך ברכתך סלה" - לנו נשאר רק להודות לו ולברכו.

הרחבת

עשה רצונך כרצונך
 שיעשה רצונך בשמים בעיניך שיהיה נחת רוח מתחת ליראי ה'. רבי יוסף אלברג אומר כי יש להתפלל במילים המורות על כך שה' יעשה את רצונך (של הקב"ה) ולא רק כפי בקשתנו, ובאופן זה בודאי יזכה האדם לטוב. הרב חיים כהן 'החלבן' מסביר את מקומו של הרצון בתפילה:

"התפילה היא עבודה שכלב, והיינו ברצון. לפיכך עיקר הממשות של התפילה תלוי בהתקשרות האדם אל ההווה של רצונו הפנימי. ככל שיתמלא האדם ויתעשר בחיי רצונו, כן תתמלא התפילה בממשות ומשמעות. ואילו ככל שירחק מאור חיי רצונו, כן תתרחק התפילה מהחלב, וכל מהותה ופעולתה תהיה מטושטשת וחסרת רגש וחיים". ממשיך החלבן ומבאר: התפילה פועלת בעולם מצד מציאותו של הרצון, כמו שהידיים והרגלים מניעים את גוף האדם כך הרצון מניע את לב האדם, ואת לב העולם לאותם עניינים הנזכרים בתפילה.

"התפילה מלשון קשר כפתיל מאחדת את רצון האדם ברצון יוצרו ומדביקה אותם להיות אחד ממש. כך מתעצם רצונו של האדם כרצון יוצרו ומתמלא עז וגבורה חיים ברכה וכבוד הבאים ממקור הרצון העליון מאור רצון חי העולמיים". [סללי חיים, ויחד לבבנו, עמי רסב].

ולזה יהיה מבחר התפילה מה שיהיה מתפלל הקב"ה ואומר, רבוננו של עולם עשה רצונך בשמים ממעל ותן נחת רוח ליראיך מתחת והטוב בעיניך עשה [ברכות כט, ב]. אמר שיעשה רצונו בשמים בעיניך שיהיה נחת רוח מתחת ליראי ה', וזה שיעשה המערכת לבטל הגזירה מעל עושי רצונו בעיני שיהיה להם פח ליגאל מצותם, ואחר כך אמר והטוב בעיניך עשה, כלומר ובכל דבר שאני מתפלל לפניך אל תפול לדברי ולא לבקשותי לעשות מה שלפי חפצי או מה שאני שואל, שפעמים הרבה אני מבקש ומתפלל על דבר שהוא רע לי, לפי שאני מדמה וחושב שהוא טוב, ואמת הוא הידוע יותר ממני אם הדבר הוא טוב אלי או רע, ועל פן אמת תבחר ולא אני, עשה מה שאמת יודע שהוא טוב, וזהו והטוב בעיניך עשה, לא מה שהוא טוב בעיני. ובעבור זה הוא שאמרנו רבותינו זמננום לברכה חיב אדם לברך על הרעה כשם שמברך על הטובה [משנה ברכות ט, ה], לפי שבחינת הטוב הוא אל השם יתברך לא אל האדם, שעל ה' לברך דרך הטוב והישועה אל האדם, אבל האדם אין לו לעשות אלא לברך השם תמיד, וזהו שאמר דוד [תהלים ג, ט]: "לה' הישועה", כלומר על השם יתברך לבדו הוא בחינת דרך הישועה ולא על האדם, ומה שפטר על האדם הוא לברך את ה' תמיד על הטובה ועל הרעה ויפיר שהכל הוא לטוב לו, וזהו: "על עמך ברכתך סלה".

ובעבור זה היתה התפילה היותר ראויה אל השם יתברך לבקש רצונו בדברים כלליים לא בדברים מוגבלים פרטיים ודרך מיוחד, שהתפילה בדרך מיוחד ודברים פרטיים הנה הוא פארו רוצה להכריח הרצון האלוהי למה שדעתו נוטה בו ובוחר, ואינו רוצה להכריח דעתו לרצון האלוהי, וזה פארו מטיל דפי בדיעות השם יתברך ויכלתו, פארו אין ביד השם יתברך דרך אחרת לתת את שאלתו ולעשות את בקשתו אלא דרך הדרך שהוא לעצמו, ועל פיכצא בזה אמר המשוור "אך לאלהים דומי" נפשי פי מננו תקנותי [תהלים סב, ו]. כלומר פשתתפללי לפני בשר דם את צריכה לפקד בקשתך והדרך שאת בוחרת בו להגיע אל מבקשך, שבזולת זה לא ידע מה שבלבך ומה שאת צריכה ומה הוא הטוב והמועיל אליך, אך פשאת מתפללת לפני האלהים אל תפשי בקשתך, אלא דפי נפשי לפני ולא תבחי את הדרך להצלתך, שהוא יודע הטוב והמועיל אליך יותר ממך, וזהו פי מננו ישועתי או מננו תקנותי, שהוא יודע דרך הישועה או הדרך שתשלם בו התקנה יותר ממני, שפעמים ארשב אני דרך לעצמי להשיג פבוד או מעלה מה או הצלה והיה ההפך, ולזה ראוי להתפלל לפני מלכות מלכות ולהשליך יתבר עליי, וזהו שאמר המשורר אחר שאמר גם כן: "על אלהים ישעי וקבדו" [תהלים סב, ח], כלומר על פן אני אומר "אך לאלהים דומי נפשי", לפי שעליו לבחור לי מה שהוא ישע אלי או רוח והצלה או פבוד, ונאות לי, וזהו שפס'ים: "צור עזי מחסי באלהים", ונספיק זה הדבור בתפילה:

בענין - באופן שיעשה - ימה את חסד הרגיל. **שבחינת הטוב** - לבחון ולברוק מהו הטוב עבור האדם. **דומי** - שיתקי.

